

ПАВЛО РІЦЦОНІ, ЯК ХАРКІВСЬКИЙ МЕЦЕНАТ

Анотація. У статті розповідається про благодійницьку діяльність першого директора Харківського паровозобудівного заводу, Павла Павловича Ріццоні. Зокрема його внесок у розвиток бібліотек Харкова.

Ключові слова: благодійництво, Харківська громадська бібліотека, Харківський паровозобудівний завод, історія ХДНБ

Вступ. Серед благодійників Харкова на початку ХХ сторіччя важливу роль відігравав перший директор Харківського паровозобудівного заводу (зараз Завод імені В. О. Малишева) — Павло Павлович Ріццоні (1857—1937). Джерельну базу даного дослідження складають статті у періодичних виданнях Харкова початку ХХ сторіччя, архівні документи з фондів Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка (ХДНБ) та наукові публікації з історії Харківського паровозобудівного заводу і ХДНБ.

Виклад основного матеріалу. Павло Павлович Ріццоні народився у родині художника та графіка італійського походження Павла Антоновича Ріццоні та його дружини Євдокії Григорівни уродженої Тимофієвої. Вищу освіту здобув в Санкт-Петербурзькому практичному технологічному інституті [12].

Для ознайомлення з сучасними принципами функціонування паровозобудівних заводів, Павло Ріццоні з'їздив до Франції, де відвідав машинобудівні заводи «Usines Bouhey» та «The Société Alsacienne de Constructions Mécaniques» [6, с. 109]. По поверненню з Європи, на запрошення Російського паровозобудівного і механічного акціонерного товариства, 20 липня 1895 р. прибув до Харкова, щоб очолити роботу над створенням Харківського паровозобудівного заводу [3, с. 7-8; 5].

В міру розвитку заводу, Павло Ріццоні став активно допомагати робітникам і службовцям заводу і їх сім'ям. Так у 1899 р., він виклопотав у Товариства заводу 20 тисяч карбованців на побудову Школи для дітей робітників та майстрових, службовців заводу. У достатньо великій будівлі школи планувалося розмістити не тільки навчальні кімнати, а й залу для проведення спектаклів та народних читань [15, с. 3]. Згодом у цій залі проходилися дитячі свята, зокрема новорічні. На таких святах учні декламували вірші, співали російських та українських народних пісень, оркестр з робітників заводу грав українські попури. Неодмінною частиною цих заходів було дарування подарунків дітям від директора Павла Ріццоні та його дружини Любові Аполлонівни [4, с. 4].

Діючи в інтересах заводу, директор укладав угоди, які мали важливе значення для існування міста. Так у травні 1901 р., Павло Ріццоні виділив з

коштів заводу 4 тисячі карбованців для проведення магістральної труби водопостачання на Петінській вулиці (зараз вулиця Георгія Тарасенка), яка повинна була в першу чергу постачати водою нову міську лікарню. Водночас товариство водопостачання зобов'язалося постачати паровозобудівному заводу до трьох тисяч відер (1 відро — 12,299 літра) води в день [8, с. 4].

З нагоди святкування випуску заводом тисячного паровоза, 27 грудня 1903 р., Павло Ріццоні не тільки наказав видати робітникам та службовцям пам'ятні знаки, а й значно покращив умови праці. За розпорядженням директора, робочий день був скорочений на пів години, а також були скасовані обшуки робітників при виході із заводу. Вдячні робітники та службовці кілька разів качали директора на стільці та на руках, а його дружині, службовцями був вручений розкішний букет з шовковими стрічками [10, с. 5]. Також з 1904 по 1907 рік Павло Ріццоні входив до складу ради піклувальників міського ремісничого училища [9, с. 4; 14, с. 4] і обирався членом ради харківського відділення Імператорського російського технічного товариства [2, с. 5].

Одним з найважливіших напрямків благодійницької діяльності Павла Ріццоні була підтримка Першого філіального відділу Харківської громадської бібліотеки (зараз Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка). Цей філіальний відділ був відкритий у лютому 1901 р. на Петінській вулиці, його основною читацькою аудиторією були робітники навколишніх заводів, в першу чергу — паровозобудівного [1, арк. 22, 36]. Павло Ріццоні став найбільшим меценатом філіального відділу, протягом 1905-1907 рр. він пожертвував 300 карбованців, окрім того, у 1906 р. Павло Ріццоні передав відділу колекцію технічних книг на загальну суму у 300 крб. З них був сформований «Технічний відділ імені П. П. Ріццоні» при першому філіальному відділенні. Всі книги з цього відділу мали позначку «для робітників», книги видавалися лише для ознайомлення у читальному залі, додому їх мали брати лише працівники відділу [1, арк. 35; 13, с. 78-79]. У 1908 р. філіальні відділення були закриті царською владою, книги були спочатку конфісковані, а згодом передані Харківській громадській бібліотеці. [1, арк. 37; 7, с. 127]. Саме від «Технічного відділу імені П. П. Ріццоні» веде свою історію сучасний відділ технічної літератури ХДНБ [11, с. 38-40].

У 1908 р. Павло Ріццоні покинув посаду директора Харківського паровозобудівного заводу і залишив Харків [5]. Подалі він обіймав посаду старшого інспектора при Міністерстві шляхів сполучення. У радянський час працював старшим інженером і консультантом Пролетарського паровозоремонтного заводу в Ленінграді. Був заарештований 1 березня 1935 р., як «соціально небезпечний елемент» та разом з родиною висланий до Омської області. Повторно був заарештований 28 серпня 1937 р. за статтею 58-10 Кримінального кодексу РРФСР («Пропаганда чи агітація, що містять заклик до повалення, підризу чи ослаблення Радянської влади»). Павло Ріццоні був розстріляний 17 вересня 1937 р., реабілітований 2 червня 1989 р. [12].

Література та джерела

1. Матеріали з історії Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка: Рукописні та машинописні тексти на рос. та укр. мові. ХДНБК. Ф. 3. Оп. 1. Од. зб. К4-83-44.
2. В засіданні харьковського відділення Імператорського російського технічного товариства. *Южный край* : газета. Харків. 1904. № 8275. 15 лютого. С. 5.
3. Воскресенский А. А. Революционная борьба рабочих харьковского паровозостроительного завода, (1895-1917): Краткий исторический очерк. Харків : Издательство Харьковского Ордена Трудового Красного Знамени Государственного Университета имени А. М. Горького, 1958.
4. Елка на паровозном заводе. *Южный край* : газета. Харків. 1905. № 8658. 31 грудня. С. 4.
5. Завод ім. В. Малішева. Г. В. Бистріченко / Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс]. Редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Желізняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2010. Режим доступу : <https://esu.com.ua/article-15079> (дата звернення: 1.03.2024).
6. Куліков В. О. Підприємства й суспільство в заводських і шахтарських поселеннях Донбасу та Придніпров'я в 1870–1917 рр. : монографія / В. О. Куліков. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2019. 388 с.
7. Михайленко В. М. Збереження фондів Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка в перші роки її становлення (1886-1915 рр.). *Збірник наукових праць*. Вип. 6. Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка. Харків, 2012. С. 114-130.
8. О водоснабженні нової лікарні. *Южный край* : газета. Харків. 1901. № 7030. 29 травня. С. 4.
9. Отказы от должности. *Южный край* : газета. Харків. 1907. № 9009. 9 лютого. С. 4.
10. Празднование на паровозостроительном заводе. *Южный край* : газета. Харків. 1903. № 7953. 28 грудня. С. 5.
11. Прохорова В. Г. Шлях у 110 років відділу технічної літератури Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка (1901–2012 рр.). *Збірник наукових праць*. Вип. 7 / Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка. Харків, 2012. С. 37–63.
12. Риццони Павел Павлович (1857) / Открытый список. [Електронний ресурс]. Режим доступу: [https://ru.openlist.wiki/Риццони_Павел_Павлович_\(1857\)](https://ru.openlist.wiki/Риццони_Павел_Павлович_(1857)) (дата звернення: 1.03.2024).
13. Туркот Г. О. Історія абонементів ХГБ (1886-1933 рр.). *Збірник наукових праць*. Вип. 7 / Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка. Харків, 2012. 140 с. С. 63–87.

14. Утверждение в должностях. *Южный край* : газета. Харьков. 1904. № 8263. 3 ноября. С. 4.
15. Школа для детей рабочих. *Южный край* : газета. Харьков. 1899. № 6445. 3 октября. С. 3.

— 0 —

Розділ VII. ЖИТТЯ МІСТ І МІСТЕЧОК РІДНОГО КРАЮ: МИНУЛЕ ТА СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

УДК 358.08

СМИРНОВ І. Г., ЛЮБИЦЕВА О. О., ГРИНЮК Д. Ю.
(м. Київ)

ЩО В ІМЕНІ ТВОЇМ, БЕРДИЧЕВЕ (БЕРДИЧІВ ЧИ БЕРЕНДИЧІВ)?

Анотація. Досліджено походження назви міста Бердичів. Розглянуто декілька версій походження. Проаналізовано зв'язок назви міста з середньовічними особливостями оборонних міркувань князів Київської держави та використання для цього «чорних клобуків», яких називали «свої погані», оскільки вони мали східне, азійське походження та були язичниками. До них належав і народ берендеїв, з яким пов'язують назву Бердичева (за середньовіччя — Берендичева) за однією з версій. Тема публікації є малодослідженою, тому цікавою і корисною для розвитку населених пунктів рідного краю.

Ключові слова: Бердичів, Берендичів, народ берендеїв, герб міста, «чорні клобуки»

Виклад основного матеріалу. Місто Бердичів є значним туристичним центром України. До його видатних туристичних об'єктів належать Монастир ордена Босих Кармелітів, Костел Святої Варвари, Свято-Микільський собор (Микільська церква), Свято-Троїцька церква, Охель (місце поховання) Ісхака Леві, Музей Джозефа Конрада-Коженевського, Єврейський та Польський цвинтарі, Палац Ганських у с. Верхівня (Музей Бальзака). З кожним з них пов'язані таємничі історичні легенди, події, постаті [3].

Але найбільшою таємницею є походження назви самого міста. Існує декілька версій походження назви. Одна з них пояснює походження назви від кочових племен берендеїв, які в XI-XII ст. служили київським князям, охороняючи окраїнні землі Київської Русі. Хоча існує думка вчених, що берендеї селилися ближче до Київщини та Чернігівщини. Друга версія: працівники відділу мовознавства АН України вважають, що назва міста походить від власного імені Бердич: нібито був такий дружинник-митник, який заснував хутір, який згодом почав називатися Бердичівом (але згадка про це відноситься до 1430 р.). Третя версія — від слова «барда» — назви бойової сокири у слов'ян (недарма старі люди міста і району ще й сьогодні вживають